

VIATGE A ETOBON: EL SILENCI CONTINUA

EL POBLE DE L'ALTA SAVOIA MASSACRAT PELS ALEMANYS DURANT LA II GUERRA MUNDIAL VA INSPIRAR DUES NOVEL·LES D'AURORA BERTRANA

Les novel·les d'Aurora Bertrana *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958) recreen l'esperit d'un poble francès que va patir l'afusellament de tots els seus homes per part dels alemanys. L'estudi d'aquestes obres, que vaig reflectir en l'article «Entre dos silencis, entre dos autors», publicat en el número 238 (setembre-octubre 2006) d'aquesta revista, em va fer néixer un desig de conèixer l'indret on se situen i al qual homenatgen: Etobon, nom que també dóna títol a un episodi de *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*.

MARTA PASCUAL > TEXT I FOTOS

Etobon es troba a l'Alta Savoia (França). A aquest petit poblet, que només té uns dos-cents setanta habitants, no s'hi arriba seguint una carretera principal. Passat Belfort cal desviar-se i endinsar-se alguns quilòmetres terra endins. Tot d'una, enmig d'un «formós paisatge, de boscos i muntanyes verdes» (*Memòries*, p. 487), de camps i de prats i vaques que hi pasturen, es llegeix el cartell que anuncia l'arribada al poble. La carretera, estreta, hi entra silenciosa. A mà dreta s'aixeca l'església, encerclada per una tanca de ferro rovellat; aquella església que l'any 1945 «romania tancada amb pany i clau, el campanar mut, la façana crivellada d'impactes de bala. El sòl es veia cobert d'herba, detall que palesava l'abandó d'aquell lloc pels vilatans» (*Memòries*, p. 482). A la tanca hi ha un cartell enganxat que informa de la mort d'una dona gran. És dissabte, però al carrer no hi

ha ningú, només flors, moltes flors. Es conserven, encara, els abeuradors per al bestiar. Se sent el soroll de l'aigua que els omple i el vent. Res més. És com si el temps no hagués passat: «Ningú no reia ni parlava en veu alta. Fins la mainada jugava i plorava sense fer fressa, com si encara tots els homes jaïessin morts al peu de l'església i els vius no tinguessin esma de protestar ni de plorar de tan esglaiats [...] L'únic testimoniatge de vida el constituïa la font. Un gran doll es vessava sorollosament en l'abeurador, un altre doll en el safareig comunal» (*Memòries*, p. 482); «Era un poble on ningú no reia ni cantava ni gosava quasi parlar,

Es conserven els abeuradors per al bestiar. Se sent l'aigua que els omple i el vent. És com si el temps no hagués passat

un poble on havien llevat les esquelles a les vaques perquè aquell dringar era massa alegre i semblava un insult als morts» (*Tres presoners*, p. 32).

A la novel·la *Entre dos silencis*, Bertrana ho descriu una altra vegada:

«Una esglesiola tancada amb pany i clau, sota un campanar mut, sense campanes, ple d'impactes de bala i de granada. L'herba hi havia arrelat i es feia alta, i acabava de donar-li un aspecte de desolació i melangia... Al peu d'aquella esglesiola, un ramadet de cases; però quines cases, Déu meu! Mig caigudes, amb els horts i els corral·ls devastats, les tàpies amb grossos esvorancs; pels carrers, munts de runa dificultaven el pas -i l'herba, sempre l'herba, que a indrets ens arribava gairebé a la cintura. Només un testimoni de vida i d'alegria: la font pública, que seguia desgranant el seu rosari i omplia l'abeurador dels animals i un gran safareig públic, on s'emmirallava un desmai» (p. 8-9).

>> Carrer principal d'Etobon que travessa bona part del poble. A la dreta, un dels dos carrers que conté, dins el seu nom, la data de l'afusellament.

L'Etobon sabatí no deixa veure ni una ànima. No hi ha cap botiga, cap restaurant. Només una taverna i encara tancada de qui sap quants anys fa. A les *Memòries* Aurora Bertrana descriu com va trobar Etobon en arribar-hi:

«El poble apareixia mig destruït, habitat únicament per dones i mainada. Un sol home, i encara vell i xacrós, era l'única representació masculina. Tots els altres havien estat afusellats per les tropes alemanyes d'ocupació» (p. 482).

Ens disposem a visitar el cementiri, però no apareix indicat enlloc i, per tant, caldrà anar resseguint tot el poble. De sobte, veiem una dona gran, possible filla o vídua d'un afusellat, que camina sola pel carrer; ens n'indica el camí. Deu ser una d'aquelles dones que Bertrana descrivia així: «Les dones d'Etobon, joves i velles, anaven endolades de cap a peus. No ploraven ni es planyien, però tampoc no somreien mai» (*Me-*

mòries, p. 483). Finalment, a la sortida, veiem una creu de fusta altíssima que s'enlaira, sòbria i solitària, a peu de carretera. Just davant, el cementiri, aquell Cementerio de los fusilados, títol original de la novel·la *Entre dos silencis*, que recorda la massacre del 27 de setembre del 1944. Aurora Bertrana, una dels pocs novel·listes catalans que s'enfrontaren amb els grans temes europeus de la Segona Guerra Mundial, la resistència, l'ocupació, va contemplar-ho poc després que els fets tinguessin lloc. «El cementiri d'afusellats era un indret amarat de poesia, net, florit, ordenat» (*Memòries* p. 483).

De sobte, veiem una dona gran, possible filla o vídua d'un afusellat, que camina sola pel carrer; ens n'indica el camí

Un cementiri que dins *Entre dos silencis* adquireix una gran importància: «A uns vint minuts de camí aigües avall del poble s'alçava un cementiri nou, improvisat, que les dones anomenaven cementiri d'afusellats. Allí reposaven els homes del poble. I l'herba en tan pocs mesos també havia crescut prodigiosament... Petit cementiri, quiet i atraient, olorós a menta, tenia una gràcia humil, suau. Les dones hi anaven sovint a ressar pels seus difunts; algunes d'elles hi parlaven en veu alta, els tenien al corrent dels afans domèstics, del part de la vaca, de la collita de les patates, de les tallades al bosc» (p. 9).

>> A dalt, el bosc dels resistents, el bosc de l'oci per a un tinent que és capaç d'oblidar qui és i perdre's entre «interminables rouredes despullades de fulla [...], troncs d'avets, alts com columnes de catedral» (*Entre dos silencis*, p. 111), el bosc de la violació que desencadena la història i, sobretot, el bosc de la vida: «del bosc vingué una alenada d'aire calent, carregat d'olor de reïna. Triomfava la glòria del juliol; la canícula no trigaria a covar la terra. Von Greiz aspirà poderosament aquell alè de vida» (*Entre dos silencis*, p. 244). A l'esquerra, vista de l'entrada d'Etobon.

Un cop acabada la guerra, l'escriptora gironina va decidir participar en una missió humanitària enviada a aixecar el poble francès d'Etobon, on l'ocupació nazi havia estat especialment ferotge: tots els homes eren al cementiri, afusellats pels nazis una tarda de l'any 1944. «Les tombes mostraven cada una una estela amb el nom i l'edat del difunt i l'aclariment: "Afusellat pels alemanys", seguit de la data» (*Memòries*, p. 483). Durant uns mesos, Aurora va conviure amb dones estenallades pel record dels seus morts. I a través de les

converses, la presència tenaç dels afusellats se li va anar imposant. Encara que la novel·lista només s'estigués «uns mesos curts en aquella regió, compar-

Un cop acabada la guerra, l'escriptora gironina va decidir participar en una missió humanitària per ajudar el poble francès

tint més o menys el viure dels seus habitants, ells, paisatge i camperols, ocupen un gran lloc en el seu esperit» i, de seguida, «va comprendre que no s'alliberaria dels seus fantasmes fins a haver-ne donat testimoni en un llibre» (*Memòries*, p. 487). I, efectivament, la recreació literària d'aquests fets va arribar en forma de dues novel·les: *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958). Etobon passà a dir-se Hernam en el primer llibre, i Hugel en el segon. Dos noms diferents, diversos personatges i anècdotes diferenciades que serveixen, en realitat,

>> A dalt, el cementiri dels afusellats: un espai dedicat a la memòria. A l'esquerra, monument central del cementiri dels afusellats, i a la dreta, el monument que commemora les víctimes de l'afusellament. A banda, conté els noms dels veïns de Banvillars i Chenebier, pobles del costat d'Etobon, que també van ser afusellats.

per parlar d'una mateixa tragèdia i per qüestionar-se, al capdavant, sobre el sentit de la vida humana. Etobon és l'anècdota que Bertrana fa servir per anar cap a l'universal i, per això, dedica la novel·la *Entre dos silencis* «a tots els que han sofert a causa de l'odi», perquè la novel·lista no ha «cregut mai gaire en fronteres geogràfiques. Crec en fronteres morals» (*Entre dos silencis*, p. 18).

Dos carrers per a una data

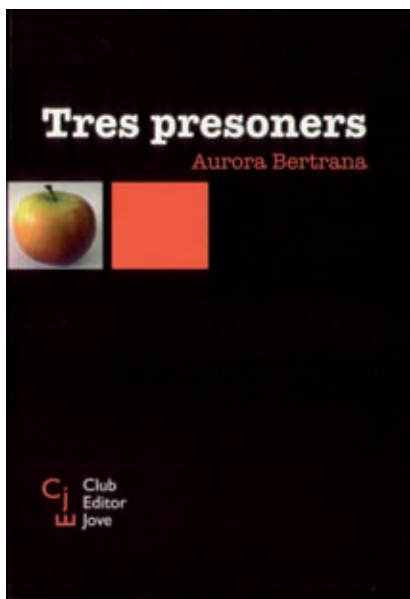
Les Crottats –nom que significa 'el que mengen els llops' i amb el qual es co-

neix els habitants d'Etobon– viuen amarats del record de la tragèdia. Malgrat la Croix de Guerre que se li va atorgar a Etobon pel seu heroisme en com-

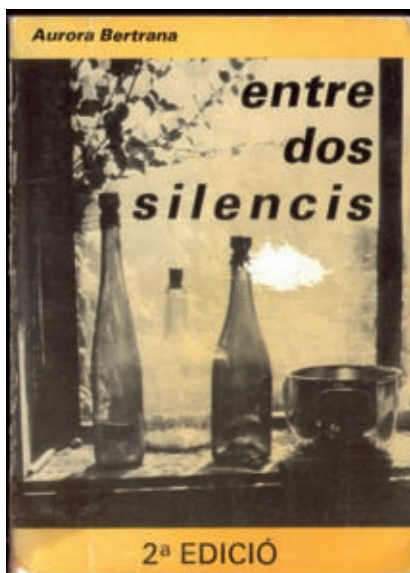
Els habitants d'Etobon, coneguts com Les Crottats ('el que mengen els llops'), viuen amarats del record de la tragèdia

bat, les inscripcions el presenten com un poble màrtir. Dos carrers tenen per nom la data de l'afusellament, un altre es diu La Libération i diverses plaques s'encarreguen de mantenir viva la memòria. Força anys després d'aquell fatídic 1944, va construir-se un cementiri, just al costat del cementiri municipal, per recordar, exclusivament, els homes assassinats pels nazis. El recinte, convertit en un lloc de memòria, és ple de plaques que volen immortalitzar les víctimes de la barbàrie i també n'hi ha una, col·locada pels protestants brità-

>> Placa commemorativa entregada pels protestants britànics com a testimoni de la seva admiració i reconeixement per un poble màrtir que va acollir els presoners hindús i britànics escapats dels camps de concentració. A la dreta, placa dedicada als alliberadors.

rics, que recorda el patiment d'Etobon i de Chenebier –poblet situat al costat d'Etobon que també va veure executats disset dels seus homes– i que ahora agraeix l'acolliment que aquests pobles van donar als presoners hindús i britànics que s'havien escapat dels camps nazis. Trenta-nou creus repartides en dues fileres i, al costat, tres plaques commemoratives. Al centre, damunt d'un humil pedestal, s'hi troba un monument, envoltat de cinc plaques més. Dins d'una corona de llorer esculpida damunt la pedra s'hi pot llegir, amb lletres clares: «résister».

I, ara, una seixantena d'anys més tard, quan es trepitja el poble màrtir que va veure desaparèixer en qüestió de minuts tots els seus homes, sembla que aquell silenci dolorós continuï embolcallant la vida d'Etobon, sembla que en aquell punt perdut de l'Alta Savoia s'hi hagués imposat «il triomfo della Morte». Però això no és mai cert: tant en la literatura –on els ocells canten sobre les creus del cementiri d'Entre dos silencis i una dona espera el naixement d'un nadó que durà la sang dels dos bàndols (*Tres presoners*)– com en la realitat, «la vida prossegueix i triomfa a desgrat de tot». Així ho deia Joan Sales, l'editor d'*Entre dos silen-*

cis, en carta a Màrius Torres escrita en plena Guerra Civil. D'aquesta manera, malgrat la tragèdia, les dues novel·les es tanquen amb unes paraules teinyides d'esperança: el tinent vençut i odiat d'*Entre dos silencis* deixa Hernam, «abandonava aquell espai, aquelles cases velles, aquells orris i aquelles pallisses, aquella església esquerdada i encrostonada. Abandonava sobretot el temps que hi havia viscut [...] i es preguntava si la pau, l'aigua pura i secreta de la pau, descendiria també algun dia fins a la seva ànima; si ara, perduda tota esperança en aquesta vida, no s'estava esberlant tot ell com per obrir-se a una esperança més alta» (p. 244-245). La Gabrielle de *Tres presoners* és capaç d'oblidar els odis i els patiments perquè «al món no hi restava lloc sinó per al lilet. I unes llàgrimes dolcíssimes, les més suaus de la seva vida, començaren a eixir-li dels ulls i a vessar-li per les galtes» (p. 140).

Arribada la nostra hora de marxar, ens creuem amb un grup d'adolescents que, damunt d'unes motos sorolloses, es desplaça pels carrers d'Etobon gas a fons, trepitjant amb força el pedal, trepitjant amb força la vida.

Marta Pascual Llorens és filòloga.

PER SABER-NE MÉS

> PASCUAL, Marta. «Entre dos silencis, entre dos autors: Aurora Bertrana i Joan Sales», a *Revista de Girona*, núm. 238. Setembre-octubre de 2006.

> BERTRANA, Aurora. *Tres presoners*. Albertí editor, Barcelona, 1957.

> BERTRANA, Aurora. *Entre dos silencis*. Planeta. Barcelona, 1988.

> BERTRANA, Aurora. *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*. Pòrtic. Barcelona, 1975.

> SALES, Joan. *Cartes a Màrius Torres*. Club Editor, Barcelona, 2007.